

“L. N. GUMILEVTIN’ PASSIONARLIQ TEORIYASINDA ETNOGENEZ HA’M MATERIYANIN’ ARA QATNAS MA’SELELARI”

Tolibay uli A’jiniyaz Jan’abaev

Berdaq atindag‘ı Qaraqalpaq Ma’mlketlik Universitetinin’ magistratura ta’lim
basqışının’ 2-kurs filosofiya qa’niygeligi studenti

ANNOTACIYA

Bul maqalada L. N. Gumilev minetlerinen paydalang‘an halda materiyanın’ ha’reket etiwı menen birge onın’ etnogenezdegi faktorlıq qizmetin atqarıwdı bildiriledi.

Tiykarg‘ı so‘zler: materiya, ha’reket, boslıq, etnos fazası, etnogenez cikllıg‘ı

Materiallıq birlik organiykalıq dunıya menen organiykalıq emes dunya ortasında bar. Organiykalıq dunyanın’ tiykarg‘ı qa’siyeti sırtqı ortalıq penen zat almasıwı ha’m zat almasıw organizmdegi du’zilisinın’ belgili shegarasında dawam etedi. Eger arganizmdi bo‘leklew processinde belgili shegarag‘a jetkennen keyin, onın’ du’zilisi buzıladı ha’m arganizmde zat almasıwı toqtaydı.

Materiallıq dunyadag‘ı qaysı bir na’rseni teksersekte, ha’mmesinde materiyanın’ tu’rli formadag‘ı ko‘rinisi boladı, egerde olardı u’yrensek quram arasında malekulalar, atom ha’m basqa bo‘leksheler bar ekenligi anıqlanadı.

Biraq L. N. Gumilev materiyanın’ ayırım qa’siyetlerinin’ biri bolg‘an tu’psiztin’ ken’islikke iye emesligi, onın’ aqırı ya baslamalıg‘ı bolmawı, a’lbette bo‘lekke iye zatlar, impuls energiyalar olar arqasına ha’reketleniwı bolıp tabıladı. Demek tu’psizlik bul boslıq bolıp, biraq sol boslıqta zat, quram bo‘lek, baslanıw ha’m tamamlanıw shegaraları degen qa’siyetlerdi qalay taba almaymız.

Negizinen alıp qarag‘anda bizler materyanın’ boslıq vakumına da sug‘ılıp kiriwi ha’m de ondag‘ı boslıq vakumı bolsa materyanın’ ishine kiredi degen oy-juwmaqqā iye bolıw menen birge, bunda dunyadag‘ı orınlarda planeta, juldızlar arasındag‘ı ken’islikte kosmiyk shan’lar ha’m elementarlıq bo‘lekler tasqını menen tolıqtırılğ‘an bolıp olardıń barlıg‘ı boslıq yamasa vakumlar arqalı ha’reketlenip o‘mir su’retinin aytsaq hesh bir qarsılıq bolmas, ya’ki basqasha aytqanda boslıq bolmag‘anda qa’legen noqatın’ baslang‘an ken’isliktegi impulsleri sol baslang‘an ornında tas qatqanday piteletin edi. Bul jan’a joqarıda aytqanımday boslıqsız ha’reketin’ bolmasıg‘ı logikag‘a qarsı kelmeydi.

Yag‘ınıy materiya vakum menen birge kontakt etip ha’tteki atomlar ishinde vakum arqalı atom bo‘lekleri yadro a’tira’pında ha’reketlenedi ha’m vakum tariyxqa

iyе emes dunya bolıp ol ha'r bir kishi ken'islikte bo'lekler ha'm antibo'lekler menen birge o'mir su'rip, olar arasında baylanıslı anigilyasiyalanıw processı menen kvant nurlarının' tu'siwi ha'm o'z na'wbetinde olar hesh bir jaqta bar bolıw qa'siyeti menen bola bermeydi degen ko'z-qaraslardı L. N. Gumilevtin' bizge ma'limi bolmaqta ha'm onın' na'tiyjesinde biz joqlıqqa kelemiz ha'm ha'r bir kishi ko'lemlikte, aralıqta bo'leklerdin' ha'r qıylı obrazlar menen kvant nurları ha'reketlenip o'mir su'redi. Bul o'z na'wbetinde vakumnın' no'llik terbelisi bolıp, al bo'lekler bolsa bir waqıttın' o'zinde o'mir su'riwi menen o'mir su'rmeytin qa'siyeti bolıwı arqalı vertuallıq dep ataladı.¹

Eger boshıqqa kushli elektor maydanı menen ta'sir etilse sol processten vertual bo'lekler real bo'leкке aylanadı. Bul juplıq qatnas menin'she materiyanın' nızamlıg'ı ha'm tosınarlıg'ın ta'n alıw menen bara-bar shıg'ar degen oylar kelse a'jep bolmas. Ximeradag'ı(superetnoslar birligi) birigiwi, olardıń so'niwine alıp keliwi onın' komponentleri annigulyasiyanıwı ha'm adamlar o'liwi, olardıń bo'leklerinin' ja'mleniwine alıp kelip ha'm ritmnin'(terbelis) go'neriwi, turaqsızlıg'ı jan'asha ritmge ko'ship etnikalıq inerciyalanıw processı ju'z beriwine alıp keledi. Usı faktorlar materiyada passionarlıq mutaciyanı(populyaciyanı) yag'ınıy bir tu'rdegi tariyxiy ta'g'dirde birlesken adamlar toparında, kancorciyada ju'z beredi. Olar sekta, banda, artel, do'gerekler ha'm tag'ı basa qatnasıqlarda birlesedi. Biraq ko'pshiligi joq bolıp ketedi ha'm ayrımları o'zlerin gey para a'wla'tlarda saqlap qaladı. Olar bir xarakterdegi ku'ndelikli o'mirge iye, shan'araqlıq baylanıslarda ha'reketlenetin ha'm o'mir su'riwde azg'ana rezidenciyalang'anı menen ekzogamiyalıq sukcessiyag'a jayılp, subetnoslardı do'retedi ha'm subetnoslar etnostın' quram bo'leklerin jasaydı. Olar etnostın' dinamiykasın a'melge asırıp, fazalar arqalı xarakterlenip, 1200 jıldan, 1500 jilg'a shekem ha'reketleniwi ha'm sol aralıqta jeti fazanı basıp otedi.

1-fazada gomeostaz delinip bunda etnos tınısh halda jasap qorshag'an lanshaftına aktiv ta'sir tiygizbey ol menen ten' balanstı ustap turadı.

2-faza ko'teriliw fazasında etnos passonarlardın' tu'rtkisi baslanıp, jen'il ku'sh jumsaw menen mal-dunya jıynawg'a talpınadı.

3-Akmatiykalıq(biyik, do'mbeshik, tik jar) fazada etnos aktivligi maksiymallasadı ha'm super etnosqa birlesedi.

4-Sınıw fazasında antropogenlik maksiymallasıwı ha'm destrukciyalanıw ju'z berip etnik maydan bu'risip, solıp baradı.

5-inerciyalıq fazada passionarlar azayıw tu'rtkisi baslanadı ha'm etnos kelbetine qalqıp shıg'adı. Texnik u'skeneler, idealogiyalar jıynag'ın adamlar sol civilizaciyanın' baylıg'ınan ra'ha'tleniwidin' ku'sheyiwi ju'z beredi.

¹ Лев Гумилев Этногенез и биосфера Земли. 2003

6-Abskuraciyalıq fazada passionarlar sanları minimumg'a tu'siwi qızıp ketedi ha'm ma'deniyat, ideologiya, lanshaftqa bolg'an uwayım qayg'ı umtıladı ha'm subpassionarlar passionarlardı o'ltiriwi ko'beyip bara beredi.

7-Memoriyal fazada gomeostaz halatında yag'ınıy etnoslar relktlikke iyelik etedi. Passionarlardıń absalyut jetispewshilgi ju'zege keledi ha'm ol keyingi jan'a etnos substratına aylanadı.¹

Demek ciklasıw etnik kollektivlerde jumıs istew barısında olardıń passionarlıq qızıwı tuwrı proporcional ta'rizdegi process boladı. Sebebi antropogen faktorları biosfera quram bo'legine iye ekeni ha'm qorshag'an lanshaftlarg'a aktiv ta'sirin tiygizip, sonın' menen birge onın' ta'biyat fenomeni bolıwı ha'm geografıyalıq hal-jag'day ortalıg'ında adamnıń ha'reketleri onın' ishki nerv neronlarına ta'sirin tiygiziwi ol o'z-o'zindegi sana astı menen ha'reketleniw processlerin azaywın qozıp turadı. Etnostın' da'stu'rlerinin' saqlanıwı endogamiyanın' qizmeti menen sheshiliwi sonda bir shan'araq steriotiplerin balag'a berip bar beredi, al egzogamiya bolsa eki tiptegi steriotipti bir-birine uyqaslay baylanıstradı. Bular etnostın' siyasiy birigiwdegi polietnik qatnasta ha'r qıylı tipleri bolıp olar: a) etnoslar bir-birine uyımlasadı biraq eliklemei ha'reket ete berip olar texnikalıq birliginde u'ylesedi mısalı: joqarg'ı Kongoda da'riya boyındag'ı pigmey ha'm bantu qa'wimlerinin' simbiozda jasawları ya'ki amerikalılardıń waqtında ha'r tu'rli etnoslı evropadan ko'ship birge jasawı ha'm oladıń bir ya eki a'wla'tlarınan son' evropanın' nızamlıg'ın ta'n almawları bug'an u'lken mısıl boladı.

b) assimiliyaciya arqalı etnoslar biri-birinin' da'stu'rin jutıp jiberip hukimranlıq qıladı yag'ınıy olar jen'impazlar arasında o'zinin' ku'ndelikli da'stu'rlerinen, hu'jda'nlarınan was keshiw arqalı o'z-o'zin 2-sorttag'ı adamg'a aylandıradı. Mısalı: Angliychanlar XIX a'sirde Irlantlardı kapitalizm menen boysındırg'anın ya'ki Ispanlar Simon Bolivardin' partizanların, qıtaylılar-dunganlılardı boysındırg'anı mısıl bola aladı.

c) keyingi etnoslarda bolsa ekzogamiya menen u'shinshi ya to'rtinshi a'wla'tda a'kesine ya'ki anasının' steriotiplerine bo'linip ketedi. Usman tu'rklerde XVI a'sirde tu'rk bolıwı ushın onın' qaysı etnostan kelip shıqqanı emes al onın' islam dinin qabıllawı ha'm sultang'a boysınıwı ushın tu'rk tilin sheber biliwi na'zerde tutıl'gan. Usı metisleniwdin' ja'rdemi menen o'z babaların' da'stu'rlerin saqlap qalıw ushın ha'reket etip o'z etnosının' du'zimin ustawg'a iytermelegen.

d) Bir-biri menen uyqaslanıw na'tiyjesinde da'slepki birlemshi da'stu'rleri u'shinshi, to'rtinshi a'wla'tlarda jog'alıp jan'asha etnostın' payda bolıwına alıp keledi

¹ Гумилев Лев Николаевич . КОНЕЦ И ВНОВЬ НАЧАЛО . Популярные лекции по народоведению. МОСКВА АЙРИС j.~ ПРЕСС .2008

mısalı: osman tu'rklerde basqa etnoslar menen o'z etnosının' uyımlasıwın ustap qalıw ushın metisleniwdi dawamlawı arqalı o'zinde jan'asha a'wla'tlardı payda etip XIX a'sir aqırı ha'm XX a'sir baslarında tu'rk jasları shet elde oqıp ha'm sol arqalı o'z elinde shet elge ta'n da'stu'rlerdi o'z eline kirgiziwge ha'reket etip osman tu'rler dinastiysın joq etip ata tu'rkler toparın du'zip Turkiya Respublikasına tiykar saldı.

PAYDALANILG'AN A'DBIYATLAR DIZIMI

1)Гумилев Лев Николаевич . *Конец и вновь начало . Популярные лекции по народоведению. Москва Фйрис j.~ пресс .2008 г*

2)Л. Н. Гумилев.*Этногенез и биосфера Землю 2003 г*